

La bona sintonia entre els dictadors Mussolini i Franco feia témer a les potències aliandes que Espanya no cedís les Balears, o almenys el dret a tenir-hi bases navals militars, a Itàlia.

Les 'isole Baleari'

L'interès del govern feixista italià de Mussolini per controlar les illes Balears despertà a finals dels anys 30 la preocupació en els Estats Units.

La revista nord-americana especialitzada en política internacional *Foreign Affairs* –fundada a Nova York el 1921– publicà el gener de 1937 un article sobre el paper geoestratègic de les illes Balears en el context de la Guerra Civil espanyola i de la creixent tensió política a Europa. Pot resultar sorprenent que una publicació editada als Estats Units es preocupés del paper de l'arxipèlag als escacs polítics

d'aleshores. Però és que en ple conflicte entre la República i els revoltats de Francisco Franco, amb la feixista Itàlia i l'Alemanya nazi amenaçant l'ordre imposat a la fi de la Primera Guerra Mundial, amb totes les potències mirant-se de cua d'ull; en resum, amb tothom essent conscient que el món podia ben bé trobar-se a l'avantsala d'un altre esclafit bèl·lic brutal que tindria el Mediterrani com a escenari molt rellevant, les Illes adquiriren un gran valor estratègic.

Valor geoestratègic. Per entendre tanta atenció cap a unes petites illes del Mediterrani occidental se n'ha de visualitzar la posició geogràfica. Mirant el mapa publicat el 1937 per la revista citada es veu tot d'una la importància estratègica que tenien les Balears. Els britànics controlaven –i controlen– l'accés a la Mare Nostrum per l'estret de Gibraltar, amb la gran base militar de què allí disposen des de l'ocupació sancionada pel tractat d'Utrecht de 1713. La segona i última entrada, el canal de Suez, llavors també era a les mans d'Albió. I entremig disposava de la petita però molt ben situada illa de Malta, entre la península itàlica i Tunísia, que estava sota el seu domini efectiu d'ençà del 1800. Per una altra banda, França mantenia des de la seva costa sud, sobretot des del port de Marsella, un intens tràfic marítim amb les possessions colonials del nord d'Àfrica, de manera que també desplegava l'armada per assegurar aquestes rutes. Les dues potències, la francesa i la britànica, havien xocat militarment més d'un cop pel control del Mediterrani occidental al llarg dels segles XVII, XVIII i XIX. Però en el XX eren aliades. El problema per a totes dues provenia d'una nova aspirant a ser un gran poder internacional, la qual els volia disputar l'hegemonia mediterrània: la feixista Itàlia de Benito Mussolini. Així que arribà al poder, Il Duce –tal com l'anomenava la premsa del seu país– ja demostrà tenir un interès molt intens per les Balears, per fer-se-les seves o, en el seu defecte, per poder-hi tenir una base naval i militar permanent.

L'anàlisi que fa 77 anys el *Foreign Affairs* feia de l'alt valor de l'arxipèlag no deixava escletxa per al dubte. "Les illes Balears, que durant segles han estat un factor important en l'estratègia

La revista nord-americana *Foreign Affairs*, publicada a Nova York, alertava el gener de 1937 de l'alt valor estratègic que tenien les Illes en l'equilibri militar del Mediterrani occidental.

del Mediterrani, novament estan sota la mirada pública a causa dels recents i bruscos canvis que s'han produït en l'equilibri de forces mediterrànies com a conseqüència de la conquesta italiana d'Etiòpia i de la revolta militar a Espanya". L'anàlisi –sense signatura– explicava als lectors que "les illes no són importants econòmicament, la seva superfície és inferior als 2.000 quilòmetres quadrats i la població és escassa, només 350.000 habitants, no té recursos minerals valuosos i les seves fruites i verdures, malgrat que serien relativament útils a potències del nord, com Alemanya o Gran Bretanya, sens dubte no mereixen una guerra". Tanmateix, "són interessants a nivell internacional perquè els seus ports navals dominen les rutes marítimes entre França i l'Àfrica del nord francesa i la ruta imperial britànica a l'Índia a través de Gibraltar, Malta i Suez".

Mussolini. El motiu de pes perquè el 1937 una revista nord-americana es preocupés del paper que podien tenir unes llunyanes i petites illes del Mediterrani occidental com les Balears, en les relacions entre les potències europees, tenia nom propi: el del dictador italià Benito Mussolini. En efecte, Il Duce reivindicava el dret del seu país a crear un nou imperi a l'estil del de l'antiga Roma, per la qual cosa necessitava *recuperar* el domini de la seva mar, que en aquells moments estava sota efectiu control de

francesos i britànics. Malgrat que el dictador fos molt aficionat a desplegar grans recursos retòrics i una gestualitat molt teatral per reivindicar el "dret italià a refer" l'imperi de la Roma clàssica, en realitat no mostrà moviments excessivament preocupants per a les altres potències durant els primers anys del seu govern. Tot canvià, tanmateix, tal com assenyalava *Foreign Affairs*, quan decidí envair Etiòpia i inicià una guerra breu, desenvolupada entre el 2 d'octubre de 1935 i el 9 de maig de 1936, la qual culminà amb l'ocupació del país africà.

D'entrada podria parèixer que una cosa tan llunyana no havia d'afectar l'equilibri polític del Mediterrani. Però, com bé advertia la revista citada, sí que hi tenia conseqüències. Itàlia ja disposava de zones colonials a Somàlia i Eritrea. Amb Etiòpia aconseguia un continu territorial a l'orient africà –batejat com l'Àfrica Oriental Italiana– que implicava una clara amenaça, potencial però molt seriosa, per a les rutes marítimes britàniques cap a l'Índia a través del Canal de Suez. D'aquesta manera l'aspirant a nou emperador romà demostrava que no tot en ell era retòrica i teatralitat. També tenia potència militar, decisió política i prou agosarament per aconseguir el que volia. I havia dit que volia controlar el Mediterrani. Per aquest costat venia l'amenaça que la revista nord-americana es prenia seriosament.

Els altres pretendents

El govern feixista italià no va ser l'únic interessat a controlar les Balears. De fet, del segle XVIII ençà la posició geoestratègica de les Illes ha aixecat el desig de no pocs pretendents.

En plena guerra de Successió, Menorca caigué sota el control britànic el 1708. El domini fou confirmat formalment pel tractat d'Utrecht el 1713. Els francesos la conqueriren el 1756 i la perderen, novament davant Anglaterra, el 1763. Londres la dominà fins el 1802, quan retornà a la corona espanyola.

Aquell mateix any, el govern dels Estats Units construï la primera base militar fora de les seves fronteres, al port de Maó.

Allà tingué durant uns quants anys un destacament militar naval –que posteriorment va ser traslladat a Gènova, Itàlia– per protegir els seus vaixells comercials, que eren atacats per pirates nord-africans. D'aquelles topades armades queda el record al cementiri de la capital menorquina en forma de tombes dels 22 primers infants de marina ianquis morts en acció de guerra fora del seu país.

A les acaballes del XIX, en plena guerra entre els Estats Units i Espanya per Cuba, Filipines i Puerto Rico –del març a l'agost de 1898–, les cancelleries de París, Moscou, Roma i Berlín, entre d'altres, donaven per segur que Londres i Washington tenien un acord secret per obligar el govern espanyol, un cop derrotat, a cedir les Illes als Estats Units, com a compensació de guerra durant les converses de pau. La por de la invasió va

Aquell episodi africà, per un altre costat, va ser força important, quant al delicat equilibri entre potències, perquè demostrà la debilitat de les democràcies davant l'empenta totalitària. En efecte, l'emperador etiop, Haile Selassie, va demanar ajuda militar al govern anglès. Però Londres contestà igual que ho féu amb les peticions de la República Espanyola, fent el sord i posant en pràctica la que es va anomenar “política d'apaivagament” –que també seguí la diplomàcia francesa– de les potències agressives totalitàries, Itàlia i Alemanya. Desesperat, Selassie va anar a la Societat de Nacions, a Ginebra, el 30 de juny de 1936, per denunciar la invasió italiana. Ni tan sols hi va poder parlar perquè els delegats feixistes li ho impediren, davant de la passivitat covarda dels francesos i britànics que controlaven aquella Societat, en la qual no participaven, val a dir-ho, els Estats Units. L'emperador derrocat va abandonar la seu i en declaracions públiques expressà el seu fàstic, menyspreu i enuig per l'actitud de les dues democràcies europees, a les quals advertí: “Avui ens ha tocat a nosaltres, a vostres els tocarà demà”.

Itàlia i Balears. Encara que Londres i París es mostressin apàtiques davant l'agressió feixista, als Estats Units tant el govern de Franklin Delano Roosevelt –president entre 1932 i 1944, l'únic que es presentà i guanyà quatre eleccions seguides, cosa que avui dia no podria passar ja que només es pot repetir un pic el mandat– com part de l'elit política s'adonaren tot d'una que

A la dècada dels anys 20, el dictador Primo de Rivera va arribar a un acord secret amb Mussolini per cedir el dret a Itàlia de disposar de bases militars a Balears, però no es concretà per la instauració democràtica republicana.

l'aventura africana del feixisme italià era més que un simple moviment als escacs colonialistes. La revista *Foreign Affairs* era una de les veus nord-americanes que detectaven el conflicte latent europeu, el qual tenia al Mediterrani

un dels escenaris més importants. I en aquest context alertava sobre l'alt valor estratègic de l'arxipèlag balear.

La publicació recordava que “durant el govern de Primo de Rivera” un informe secret conegut a França, que va

ser tan real com que la premsa en duia informacions diàries i fins i tot el Govern va preparar la defensa militar de l'arxipèlag perquè estava segur que es produiria l'atac. Mai no arribà.

Just en el moment de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, el 1914, novament es feren córrer teories en els diaris espanyols i europeus segons les quals, cas que Espanya s'impliqués en el conflicte, algunes potències podrien tenir interès a quedar-se les Balears o disposar-hi d'una base militar estable. Com que es mantingué neutral, no hi hagué lloc perquè res de tot allò es concretés.

El desig de Mussolini per les Illes es desvetllà durant els anys 20 i 30 del segle XX.

Al cap de poc, una vegada acabada la Segona Guerra Mundial, el govern dels Estats Units es fixà també en les Illes.

Com és conegut, en el context de la Guerra Freda, arribaren l'any 1953 als pactes amb l'Espanya franquista mitjançant els quals obtingueren quatre grans bases militars. A més –i això no és tan conegut– es quedaren amb el cim del puig Major de Mallorca, a poc més de 1.500 metres d'altitud, on instal·laren un potent radar que vigilava tot el Mediterrani occidental. El 1963 passà a ser d'utilització conjunta entre els dos països. Actualment se suposa que només pertany a la força aèria espanyola. Però en les dues guerres del Golf –la primera entre 1990 i 1991, i la segona, a partir de la invasió d'Iraq i Afganistan iniciades el 2001– ha tingut una gran importància en el control dels nombrosíssims vols militars nord-americans que van i vénen de la zona del conflicte i passen per aigües mediterrànies.

provocar “la consternació” del govern de París, assegurava que el dictador espanyol –admirador de l'italià– “havia concedit a Mussolini el dret, sota certes contingències especificades [secretetes, que la revista no explica], per utilitzar les illes [Balears] com a base [naval i militar]. Òbviament, l'acord caducà quan la República Espanyola es va instaurar el 1931”. Tot i així, “el Govern espanyol [republicà] ha estat plenament conscient de la importància estratègica de les illes Balears” i per això “les ha reforçades militarment”. Si alt era el valor de l'arxipèlag abans, el 1937 s'havia multiplicat “a causa del ràpid desenvolupament de la Itàlia feixista com a potència naval”, cosa manifesta “en el cas del comportament atrevit de Mussolini a Etiòpia”.

La revista observava que, tal com estaven les coses, sobre la posició britànica planava una severa amenaça per mor de la creació de l'Àfrica Oriental Italiana, perquè “no pot considerar segura la seva ruta més curta cap a l'Índia”. Una situació que se li complicava encara més per la potència militar demostrada per Itàlia, la qual es podia deixar sentir al Mediterrani. Per un altre costat, si la República perdia la guerra espanyola i els franquistes acceptaven una petició italiana semblant a la que Primo de Rivera ja havia assumit la dècada anterior, aleshores França “tindria en perill absolut el lliure accés al seu graner i dipòsit de mà d'obra al nord d'Àfrica”.

Foreign Affairs creia que tot plegat alterava l'equilibri mediterrani. I mostrava la seva preocupació perquè si “esclatés la guerra” entre Itàlia i

França i/o Gran Bretanya –possibilitat que pareixia donar per gairebé segura– aleshores “una Espanya feixista [si Franco guanyava] permetria” amb tota seguretat “a una Itàlia feixista utilitzar els ports de Maó i Palma, entre d'altres de Balears” com a bases navals de l'armada de Mussolini. I això tindria com a conseqüència posar en greu perill, en fi, l'hegemonia de les dues potències democràtiques al Mediterrani occidental.

La publicació recorda, com una mena d'advertència als escèptics, que ja en aquells precisos moments, gener de 1937, feixistes italians “semblen haver pres el control de Balears, de manera no oficial però sí bastant efectiva”. Cert, talment passava. La presència italiana a les Illes s'havia canalitzat a través de suposats “voluntaris” del partit de Mussolini que ajudaven les forces franquistes. La seva participació va ser clau, a finals de l'estiu de 1936, per evitar el desembarcament de l'exèrcit republicà a Mallorca. Era alguna cosa més que una simple ajuda. Els italians, que estaven sota el comandament d'un extravagant personatge anomenat Arconovaldo Bonacorsi, que es feia conèixer com a Comte Rossi, un sàdic entusiasta del feixisme, s'havien convertit, en aliança amb els seus col·legues espanyols de la Falange, en el govern *de facto* de Mallorca, on imposaren uns mesos de repressió brutal. Fins la primavera del 1937 feia l'efecte que controlaven l'illa per sobre de l'exèrcit regular i de les autoritats polítiques institucionals. Tenien, a més, connexió directa amb Roma, on Mussolini i el ministre d'Afers Estrangers,

Gian Galeazzo Ciano, comte de Cortellazzo i Buccari, casat amb la filla del dictador, semblava que confiaven en l'estrambòtic personatge, el fals comte Rossi, per ancorar la presència italiana a les Illes. Val a dir que Ciano era el gran impulsor de la intervenció italiana a la guerra espanyola i de la idea d'ocupar les Balears o, en el seu defecte, de tenir-hi bases navals importants.

També és cert que la revista nord-americana reconeixia al final de l'anàlisi que el líder de les forces revoltades espanyoles, Franco, havia assegurat –al govern britànic, que el pressionava molt en aquest sentit– que no tenia cap acord amb Mussolini ni Ciano respecte a cedir les Balears a Itàlia. Però el perill substancial que *Foreign Affairs* veia en tot plegat consistia en el fet que, malgrat el suposat compromís del cabdill rebel, una simple presència naval i militar italiana a Balears, encara que fos temporal i no formalitzada, “en cas d'una guerra podria ser molt valuosa”.

La història sobre què va passar posteriorment és prou coneguda. Mai no es concretà el somni de les *isole Baleari* de Mussolini. No obstant, la qüestió més important és la constatació de com les Illes tenien als anys 30 un alt valor estratègic per a les potències. Tant com ara que una influent revista dels Estats Units, especialitzada en política internacional, alertava del perill que la feixista Itàlia pogués controlar aquestes petites illes, a primera vista insignificants, situades enmig del Mediterrani occidental.

Miquel Payeras